

Tabel 1. Enkele kerngegevens m.b.t. de Nederlandse uitvoer, 1973-1987 (gemiddelde jaarlijkse proc. mutaties)

73/79 80/87 73/87

De smalle marges van

Het artikel van prof. Van Zanden in *ESB* van 12 juli over de concurrentiepositie van Nederland geeft een nogal sombere kijk op de mogelijkheden van een door loonmatiging in gang gehouden en op de groei van de uitvoer gericht herstelbeleid. Als dit beleid succesvol wordt, zal daardoor, zo is de gedachte, de primaire factor achter dit succes, het werkloosheidsverschil met de concurrenten, verdwijnen. De relatieve loonkosten zullen dan weer toenemen, zodat de groei op den duur wel moet vastlopen. Deze visie stoelt enerzijds op de constatering dat het succes van het economisch beleid in de jaren tachtig in belangrijke mate is bepaald door de verbetering van de Nederlandse concurrentiepositie en anderzijds op de empirische bevinding dat die verbetering vooral te danken is aan het loondrukkende effect van de relatief hoge werkloosheid in Nederland.

Hoewel Van Zandens conclusie een kern van waarheid niet kan worden ontzegd¹ lijkt toch, zeker gezien de empirische fundering, enige relativisering op zijn plaats. Alvorens daarop in te gaan noemen we twee punten van meer algemene aard. In de eerste plaats is niet de concurrentiepositie – hoe belangrijk ook – maar de wereldhandel primair bepalend geweest voor de ontwikkeling van onze export. In de beschouwde periode 1973-1987 is de Nederlandse uitvoer met een gemiddelde groei van 5% per jaar 0,5 procentpunt sneller gegroeid dan de wereldhandel of de relevantere concurrerende uitvoer (zie tabel 1). Bij een uitvoerelasticiteit van de wereldhandel van één betekent dit dat gemiddeld hooguit een tiende van de gerealiseerde exportgroei op het conto van de verbeterde concurrentiepositie kan worden geschreven. Het belang van de buitenlandexogenen blijkt ook uit cliometrisch onderzoek van het Centraal Planbureau, dat laat zien dat de Nederlandse economie zich in 1972-1984 beduidend gunstiger zou hebben ontwikkeld als deze exogenen op hun waarden van de jaren 1961-1972 hadden gelegen². Het voorgaande neemt overigens niet weg dat de door loonmatiging bewerkstelligde verbetering van de concurrentiepositie er in belangrijke mate toe heeft bijgedragen, dat Nederland in de loop van de jaren tachtig ten volle heeft kunnen profiteren van de opleving van de wereldeconomie.

Een tweede aspect dat tabel 1 laat zien, is dat de door Van Zanden als maat voor de concurrentiepositie ge-

hanteerde relatieve loonkosten per eenheid produkt niet parallel lopen met de in macro-econometrisch onderzoek voor de verklaring van de exportontwikkeling doorgaans gebruikte uitvoerprijs ten opzichte van de concurrenten. Ondanks snel groeiende relatieve loonkosten is gemeten aan de relatieve uitvoerprijs ook vóór 1979 onze concurrentiepositie, althans voor het goederenverkeer, niet verslechterd. Dit wijst erop dat de exporteurs genoeg hebben genomen met lagere winsten ten einde hun marktaandeel niet al te zeer in gevaar te brengen. Anderzijds hebben zij halverwege de jaren tachtig, toen de loonkosten duidelijk onder die van de concurrenten lagen, de gelegenheid te baat genomen om hun winstgevendheid weer enigszins op peil te brengen. Al met al kan men zich afvragen of de relatieve loonkosten, hoewel ongetwijfeld een goede maat voor het concurrentievermogen van exporterende ondernemingen, in de context van het artikel wel de geschiktste of althans meest directe maatstaf voor de concurrentiepositie is.

De centrale betekenis van de werkloosheid voor de ontwikkeling van de relatieve loonkosten per eenheid produkt wordt door Van Zanden wél empirisch gefundeerd. Volgens de schattingsuitkomsten van een vergelijking in standen, die hij als middellange-termijnverband interpreteert, worden de relatieve loonkosten per eenheid produkt vrijwel uitsluitend bepaald door het werkloosheidsverschil met de concurrenten. Volgens een, op een impliciet veronderstelde trend na, analoog gespecificeerde vergelijking in procentuele mutaties, die het korte-termijnverband zou weergeven, zijn daarentegen de kosten van levensonderhoud primair bepalend voor de relatieve loonontwikkeling. Deze uitkomsten laten zich moeilijk met elkaar rijmen. Deze discrepantie suggereert dat er met deze eenvoudige modellering in ieder geval onvoldoende recht is gedaan aan de onderliggende dynamiek, maar dat er vermoedelijk nog andere dingen aan de hand zijn, die bij het trekken van conclusies tot de nodige voorzichtigheid nopen.

Het model voor de relatieve loonkosten volgt uit identiek gespecificeerde loonvergelijkingen voor Nederland en voor onze concurrenten. Daarbij worden impliciet identieke prijselasticiteiten, identieke produktiviteitselasticiteiten – van 1 – en identieke Phillipscurve-

Volume	73/79	80/87	73/87
Uitvoer excl. energie	5,8	4,2	5,0
Idem, van concurrenten (dubbel herwogen)	5,5	3,5	4,4
Wereldhandel (gemiddelde van in- en uitvoer)	5,9	2,9	4,3
Concurrentievermogen			
Loonkosten t.o.v. concurrenten	1,0	-1,9	-0,6
Uitvoerprijs t.o.v. concurrenten	-0,1	-1,3	-0,7

Bron: Volumegegevens: CEP, 1989, bijlage E1; Concurrentievermogen: interne berekeningen DNB op basis van gegevens van CBS en CPB.

effecten verondersteld. Bovendien wordt aangenomen dat er geen invloed uitgaat van de belasting- en premiedruk. Gezien de bevinding van onder andere Graafland³ bij vergelijkende studies van loonvergelijkingen, dat de arbeidsproductiviteitsstijging niet volledig in de lonen wordt doorberekend en dat de afwenteling en Phillipscurve-effecten tussen landen flink kunnen verschillen, lijken dit moeilijk houthbare restricties. Een eerste empirische verkenning van Van Zandens schattingen bevestigt dit. Zo laten de afzonderlijk voor Nederland en de concurrentie geschatte loonkostenvergelijkingen (1) en (2) zien dat de produktiviteitselasticiteiten verschillen en significant afwijken van 1. Ook het Phillipscurve-effect laat, overeenkomstig de bevindingen van Graafland, een sterk verschil zien, en is bij de concurrentie aanzienlijk groter dan in Nederland. Ten slotte blijkt ook de belasting- en premiedruk, althans bij de concurrenten, een significante invloed op de loonkosten te hebben.

$$\log L_{pep} = 0,92 + 0,42 \log L_{pep-1} \quad (1,8) \quad (2,0)$$

$$+ 1,0 \cdot (1-0,42) \log p_c - 0,24 \log apr \quad (-) \quad (2,0) \quad (1,8)$$

$$+ 0,006 t - 0,013 u_{-1} \quad (0,7) \quad (2,0)$$

$$\bar{R}^2 = 0,974; \quad DW = 1,29 \quad (1)$$

1. Reeds eerder is er bij voorbeeld op gewezen dat met name door de explosieve ontwikkeling van de werkloosheid na de tweede oliecrisis begin jaren tachtig het klimaat plots rijp bleek voor een mentaliteitsverandering en verstrekkende maatregelen met betrekking tot loonvorming en overheidsmaatregelen. Vgl. A.H.E.M. Wellink, *De ontwikkelingen in de jaren zeventig en tachtig en enkele daaruit te trekken lessen*, in: A. Knoester (red.), *Lessen uit het verleden*, Leiden 1987, blz. 333-365.

2. Centraal Planbureau, *Centraal Economisch Plan*, 1986.

3. J.J. Graafland, *Hysteresis in unemployment in the Netherlands*, *De Economist*, jg. 136, nr. 4, 1988, blz 508-523.

$$\log Lpep^c = 0,84 + 0,14 \log Lpep^{-1^c} \\ (2,1) \quad (1,4) \\ + 1,0 \cdot (1-0,14) \log p_c^c - 0,45 \log apr^c \\ (-) \quad (1,4) \quad (4,0) \\ + 0,039 t - 0,032 u^{-1} \\ (7,3) \quad (6,1) \\ \bar{R}^2 = 0,998; \quad DW = 2,08 \quad (2)$$

$$\log(Lpep/Lpep^c) = \\ 0,60 + 1,0 \log (p_c/p_c^c) - 0,41 \log (apr/apr^c) \\ + 0,01 (t-t^c) - 0,02 (u-u^c) + 0,11 \log apr^c \\ - 0,035 t^c + 0,02 u^c \quad (3)$$

met:

Lpep = loonkosten per eenheid produkt in verwerkende industrie

p_c = kosten levensonderhoud

apr = arbeidsproductiviteit in verwerkende industrie

t = belasting- en premiedruk op loonsom in procenten

u = werkloosheidspercentage.

'Superfix' c slaat op concurrenten gewogen zoals in Van Zandens artikel. Bron gegevens: CEP 1989, bijlage C2 en E3. Bron belastingen en premiedruk: OESO, *National accounts*. De drukvariabele is een proxy. Schattingsperiode: 1971-1987.

Het uit de lange-termijnoplossing van de vergelijkingen (1) en (2) afgeleide verband (3) maakt duidelijk dat de relatieve loonkosten op de lange termijn niet alleen afhangen van de werkloosheidsverschillen. Ook relatieve kosten van levensonderhoud, arbeidsproductiviteit alsmede belasting- en premiedruk spelen een rol. Dit betekent dat het beleid in Nederland niet zonder meer de gevangene is van een tweezijdig verband tussen de concurrentiepositie, lees relatieve loonkosten, en het werkloosheidsverschil met onze concurrenten, dat op geen andere wijze dan door vergroting van de flexibiliteit van de arbeidsmarkt doorbroken kan worden. De marge van succes voor het herstelbeleid is derhalve zelfs in de context van een eenvoudige macro-economische analyse beduidend groter dan Van Zanden suggereert.

Ten slotte nog een enkele opmerking over Van Zandens constatering dat uit zijn analyse ook volgt "dat het wisselkoersbeleid van de jaren zeventig, dat leidde tot een sterke stijging van de relatieve prijzen in Nederland, de belangrijkste factor is geweest achter de verslechtering van de concurrentiepositie in deze jaren". Deze conclusie van dit elders uitvoerig behandelde thema⁴, vindt geen eenduidige bevestiging in zijn schattingsresultaten. Volgens de voor de rest van de analyse als uitgangspunt genomen 'middellange-termijn'-specificatie in standen blijkt het relatieve prijspeil – en in Van Zandens visie mitsdien de wisselkoers – nauwelijks van invloed te zijn op de concurrentiepositie. Vrijwel alleen het loondrukende effect van de werkloosheid

speelt een rol. Deze uitkomst leidt tot de conclusie van de smalle marge van succes van het herstelbeleid. Zij betekent echter ook dat de appreciatie van de gulden zelfs in Van Zandens gedachtengang en volgens zijn eenvoudige model niet heeft bijgedragen aan een verslechtering van de Nederlandse concurrentiepositie in de jaren zeventig.

W.C. Boeschoten
P.J.A. van Els

4. Vgl. onder andere A. Szász, *Het wisselkoersdebat*, in: E. den Dunnen, M.M.G. Fase en A. Szász (red), *Zoeklicht op beleid*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1981.

Naschrift

De bijdrage van Boeschoten en Van Els gaat om te beginnen voorbij aan het probleem dat in mijn artikel centraal stond, namelijk de vraag waarom de Nederlandse concurrentiepositie in de jaren tachtig zo sterk verbeterd is. Aan de hand van een eenvoudig model meen ik te hebben aangetoond dat het feit dat de werkloosheid in Nederland na 1979 zoveel groter is dan bij de concurrenten de belangrijkste factor is achter de daling van de relatieve loonkosten per eenheid produkt in deze periode. Naar aanleiding van deze bevinding heb ik me laten verleiden tot enkele speculaties over de mogelijkheden om de werkloosheid verder terug te dringen door de concurrentiepositie nog meer te verbeteren. De 'smalle marges' die ik toen waarnam, worden door Boeschoten en Van Els bekritiseerd.

De eerste kritiek betreft de keuze van de relatieve loonkosten per eenheid produkt als indicator van de ontwikkeling van de concurrentiepositie. Zij wijzen erop dat in de jaren zeventig deze indicator zich anders ontwikkelde dan de relatieve uitvoerprijzen, die doorgaans gebruikt worden om de ontwikkeling van de uitvoer te verklaren. Dit is zonder twijfel correct, maar is juist de reden om de relatieve loonkosten per eenheid produkt te kiezen. Tussen pakweg 1960 en 1980 vertonen de relatieve loonkosten per eenheid produkt een duidelijk opgaande beweging, terwijl in de relatieve uitvoerprijzen een licht dalende trend overheeft. Deze schaarbeweging tussen (loon)kosten en uitvoerprijzen was een voorname oorzaak van de sterke daling van de rentabiliteit van het Nederlandse bedrijfsleven in deze periode¹. De keuze tussen beide indicatoren is dus niet zo moeilijk. Als men stelt dat de concurrentiepositie per definitie gelijk is aan de ontwikkeling van de relatieve uitvoerprijzen, dan moet

geconcludeerd worden dat de concurrentiepositie in de jaren zestig en zeventig nog steeds verbeterde, maar wie zou dat willen volhouden? Het verdient dus sterk de voorkeur om een indicator te nemen die de relatieve kostenontwikkeling van het bedrijfsleven weerspiegelt, zoals de relatieve loonkosten per eenheid produkt. Deze indicator geeft een veel realistischer beeld van de ontwikkeling van de concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven.

De 'eerste empirische verkenning' van Boeschoten en Van Els is niet overtuigend. De resultaten ervan wijken, vermoedelijk door de ongebruikelijke specificatie van de loonvergelijking, voor Nederland sterk af van de conclusies van de meeste studies op dit terrein. Het eenvoudige feit dat zij een doorrekening van de kosten van levensonderhoud van nog geen 60% vinden, terwijl alle andere studies bij een (vrijwel) volledige doorrekening uitkomen, is al opmerkelijk. Hetzelfde geldt in feite voor de variabele t, de belasting- en premiedruk op de loonsom in procenten; gewoonlijk wordt hier het absolute niveau van de lastendruk genomen, en vindt men een (bijna) volledig afwenteling en een veel hogere t-waarde². Hoe men de derde vergelijking kan afleiden zonder rekening te houden met het feit dat de vergelijkingen (1) en (2) in verschillende valuta zijn uitgedrukt, is mij een raadsel; dit had men zelfs in een 'eerste empirische verkenning' niet over het hoofd mogen zien. De conclusies die Boeschoten en Van Els hieraan verbinden, zijn dan ook onvoldoende gefundeerd, al komt de teneur ervan mij niet vreemd voor (in het slot van mijn artikel heb ik al suggesties in deze richting gedaan).

Misschien mag ik iets uitvoeriger zijn over het wisselkoersbeleid in de jaren zeventig. De discussie hierover is mijns inziens tamelijk onbevredigend geweest. Volgens de verdedigers van dit beleid, dat leidde tot een sterke appreciatie van de gulden, was het gericht op het bestrijden van de inflatie. Globaal kunnen twee bronnen van inflatie genoemd worden:

- buitenlandse oorzaken: de inflatiegolf op de wereldmarkt, met als hoogtepunt de verhoging van de olieprijs in 1973;
- binnenlandse oorzaken: spanningen op de arbeidsmarkt en problemen rond de collectieve sector (verhoging

1. Vgl. J.L. van Zanden en R.T. Griffiths, *Economische geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw*, Het Spectrum, ter perse, hoofdstuk II.2.

2. Vgl. het overzicht van dergelijke studies bij J.J. Graafland en F. Huizinga, *Modelling a wage equation for the Netherlands: a cointegration approach*, CPB Onderzoeksmemorandum, no. 51, 1988.

belasting- en premiedruk, toename overheidstekort).

Uit vergelijking (4) van mijn artikel volgt direct dat het wisselkoersbeleid neutraal is voor de concurrentiepositie als de verandering in de effectieve wisselkoers gelijk is aan het verschil tussen de binnenlandse inflatie en de inflatie bij de concurrenten. Als wordt afgezien van verschillen in de samenstelling van de groep 'concurrenten' en de landen waaruit Nederland goederen importeert, betekent dit dat een versneling in het inflatietempo op de wereldmarkt moet samengaan met een evenredige appreciatie van de gulden, waardoor de economie wordt afgeschermd van importinflatie. Kortom, het wisselkoersbeleid kan èn neutraal zijn voor de concurrentiepositie èn importinflatie buiten de deur houden. De waardestijging van de gulden ging echter veel verder, waardoor de relatieve prijzen in de jaren zeventig met 20 tot 30% stegen en Nederland een duurte-eiland dreigde te worden. Het ging dus klaarblijkelijk niet alleen om de gewenste 'afscherming', maar ook om het aanpakken van de binnenlandse oorzaken van de inflatie. Het is echter zeer de vraag of het wisselkoersbeleid het meest geëigende instrument, zo niet machtsmiddel, is om de spanningen op de arbeidsmarkt op te lossen of om de overheid te disciplineren. Van de talrijke bezwaren die men hiertegen kan opperen, noem ik slechts het feit dat dit instrument zeer indirect werkt, daardoor waarschijnlijk inefficiënt is en talrijke ongunstige bijeffecten heeft. De spanningen op de arbeidsmarkt werden bij voorbeeld in feite 'opgelost' doordat de rentabiliteit van de Nederlandse exportindustrie ernstig werd aangetast door de stijging van de relatieve lonen en prijzen, die men, zoals we hebben gezien, niet in de uitvoerprijzen kon doorberekenen. Hierdoor was men niet opgewassen tegen de meest ernstige na-oorlogse depressie (van 1980 tot 1983) en daalde de werkgelegenheid toen zeer scherp, waardoor het probleem van de looninflatie voorlopig was 'opgelost'³. Kortom, in mijn gedachtengang is er alle reden om vraagtekens te plaatsen bij het gevoerde wisselkoersbeleid.

J.L. van Zanden

3. Veel uitvoeriger hierover: Van Zanden en Griffiths, *Economische geschiedenis*, hoofdstukken II en X.